

njeni so delavski voditelji iz Koroške in Štajerske, seveda predvsem iz obdobja med obema vojnama (Podlipnigg, Gröger, Resel), med njimi pa recimo pogrešamo južnokoroškega funkcionarja Paula Bisijaka.

Kar nerazumljivo za tako seriozno obravnavo se zdi dejstvo, da med biografijami ni omenjena takšna osebnost v avstrijskem delavskem gibanju kot je bil Hippolyt Tauschinsky, saj so v njem vsi drugi njegovi somišljeniki in nasprotniki Oberwinder, bratje Scheu, Kaller-Reinthal in drugi.

Slednjič naj dodam še nekaj drobnih pripomb, za katere menim, da gledano iz naše perspektive le niso tako drobnjakarske kot se zdi na prvi pogled, saj gre za ljudi in delovanje ljudi na našem narodnostnem teritoriju, ki je pač majhen kot je tudi majhen naš narod in je njegova zgodovina potekala v manj pomembnih dogodkih in z manj pomembnimi osebami za celotno evropsko problematiko. Tako naj v biografiji o Robertu Wagnerju opozorimo, da je deloval tudi v Ljubljani in je v letih 1871/72 vidno sodeloval v ljubljanskem delavsko izobraževalnem društvu, bil je v njem vnet in čest govornik ter nekaj časa tudi odbornik društva. V leksikonu tudi ni Milana Subarića, ki ga omenja celo Wurzbach v svojem znanem Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. Subarić je v svojem kratkem in nenavadno razgibanem in avanturističnem življenju deloval le dve leti v delavskem gibanju, vendar je zavzel dokaj ugledno mesto med graškimi socialnimi demokrati. Umestno bi bilo tudi, da bi bil v leksikonu omenjen predsednik mariborskega delavskega izobraževalnega društva Franz Wiesthaler, ki je bil v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja dovolj znana postava v štajerskem delavskem gibanju in v mariborskem javnem življenju sploh kot urednik Marburger Zeitung. Delovati je začel že leta 1848, ko je bil med ustanovitelji graškega burševskega društva Freya, bil preganjan v Švico, kjer se je seznanil tudi s socialističnimi idejami, po vrnitvi v Maribor pa je bil predsednik delavskega društva v Mariboru in vseskozi zelo aktiven mož. Pozneje je delavsko gibanje zapustil in se vključil v nemško stranko in v njej ostal do smrti. Oba, Subarić in Wiesthaler, bi bolj spadala v ta zvezek leksikona kot morda v tistega, ki bi govoril o jugoslovanskem delavskem gibanju, ker bi ju pač težko šteli med predstavnike slednjega.

Vse te v bistvu drobne pripombe naj ne izzvene, kot da zaradi dreves ne vidimo gozda, in vrednosti leksikona nočejo in ne morejo zmanjšati, saj bo prav gotovo nujen vademecum vsakomur, ki se ukvarja z zgodovino avstrijskega in torej do leta 1918 tudi našega delavskega gibanja.

Franc Rozman

Janko Pleterski, **Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo**. Slovenska matica, Ljubljana 1971, 323 strani.

Leta 1964 je praznovala Slovenska matica 100-letnico svoje založniške dejavnosti in kulturnega poslanstva med Slovenci, zato ji pripada častitljivo mesto med najstarejšimi izdajateljskimi hišami v Sloveniji. V primerjavi z drugimi založbami izide na leto pri Slovenski matici le nekaj knjig, ki pa so po izboru, tematiki in teži vselej vredne večje pozornosti. Sodeč po bibliografiji Slovenske matice (Jože Munda, Bibliografija Slovenske matice 1864—1964, Ljubljana 1964) izhajajo tehtna dela iz različnih strok, med katerimi zavzemajo lepo

mesto tudi knjige iz zgodovinskih ved, naših slovenskih zgodovinarjev in literarnih zgodovinarjev. Tokrat bomo opozorili na knjigo Janka Pleterskega, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, ki je izšla leta 1971.

Jugoslovansko vprašanje, ki je postalo srednje vprašanje slovenskih političnih strank od aneksijske krize dalje in se razraslo ob balkanskih vojnah, je dobilo v prvi svetovni vojni kljub povečanemu avstrijskemu pritisku in nasilju nove, kakovostne premike. Vse bolj korenite koncepcije za rešitev narodnostnega vprašanja so dobile proti koncu vojne z deklaracijskim, jugoslovanskim gibanjem trdnjša tla za njihovo uresničitev. In končno je slovenski narod s svojim narodnim predstavištvom posegel v politična dogajanja in krojil dogodke z zavestjo, da mu pripada pravica do narodne samoodločbe in jo na posled tudi uresničil z državno samostojnostjo skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi.

Pisec knjige že v uvodu pove, kaj raziskuje in zakaj se je lotil raziskave. Če sledimo njegovim mislim, vzemo, da je preučeval vprašanje: kako se je oblikovala politična volja, ki se je izrazila v narodni samoodločbi ob koncu vojne? Ta problematika, ki je dokaj zapletena in ena od poglobitnih v slovenski nacionalni zgodovini med prvo svetovno vojno, je bila že predmet študija zgodovinarjev. Večje raziskave so bila deležna posamezna krajša obdobja in vprašanja, ne pa problematika v celoti. Tako imamo večje obdelave za politično emigracijo, prostovoljske enote in gibanja v tujini, najmanj pa so bila raziskana dogajanja v slovenskem prostoru. Zato je med drugim tudi to spodbudilo avtorja, da je obdelal prav to plat problemov. Veliko vrzel je bilo čutiti zlasti za obdobje prvih vojnih let do 30. maja 1917, za kasnejši čas pa so bila odkrita povsem nova spoznanja, ki so seveda terjala novo obdelavo v celoti.

Slovenske nacionalne problematike za obdobje med prvo svetovno vojno, prevratne dobe, zedinjenja in ustanovitve nove jugoslovanske države, se je lotila že vrsta zgodovinarjev. Večina le-teh prihaja do skupnih ugotovitev, da je imel boj slovenskega naroda za enakopravnost in osvoboditev izpod Avstro-Ogrske značaj naprednih gibanj in stremljenj, zlasti še z usmeritvijo za jugoslovansko idejo, ki je imela cilj v ustanovitvi skupne jugoslovanske države. O tem imamo že nekaj tehničnih razprav, pregledov, prispevkov, doneskov in kritično obdelano in izdano memoarsko gradivo. Na tem mestu bomo omenili le nekaj predvsem slovenskih avtorjev, čeprav so o tem pisali tudi zgodovinarji drugih jugoslovanskih narodov. Delo Metoda Mikuža Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941 (Ljubljana 1965) obravnava zlasti v prvih treh poglavjih dokaj nadrobno zgoraj omenjena vprašanja. Dušan Kermavner je objavil delo Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918 (Ljubljana 1968), kjer je prikazal politične razmere na Slovenskem pred koncem prve svetovne vojne, zlasti pa gibanje »socialistične omladine«, Momčilo Zečević je prispeval o razmerah v klerikalni stranki v zadnjih letih vojne z delom Slovenska ljudska stranka pred stvaranje Kraljevine SHS 1917—1918 (Istorija XX veka, Beograd 1968), Vlado Strugar pa Jugoslovanske socijalno-demokratske stranke 1914—1918 (Zagreb 1963); tu obravnava med drugim tudi odnos slovenske socialnodemokratske stranke do vprašanja vojne, do jugoslovanskega vprašanja. Silvo Kranjec je napisal Slovenci na poti v Jugoslavijo, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939; Kako smo se zedinili, Celje 1928; Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije (16. oktobra v Ljubljani) (Zgodovinski časopis XVI, 1962). Dalje, Lojze Ude je prispeval referat Deklaracijsko gibanje

na Slovenskem, ki je bilo objavljeno v Naučnem skupu u povodu 50 godišnjice razpadu Austro-Ugarske monarhije i stvaranja jugoslovanske države, Zagreb 1969 in Deklaracijsko gibanje pri Slovencih (Zgodovinski časopis, XXIV, 1970). Prav tako sta pisala o jugoslovanskem vprašanju v slovenski politiki med prvo svetovno vojno, o trializmu in stališču vseslovanske ljudske stranke do reševanja pravkar prikazanih vprašanj v svojih razpravah Fran Zwitter in avtor sam.

Nedvomno je knjiga Pleterskega nadrobna študija slovenske politične zgodovine, vseh odločilnih gibalnih sil in političnih osebkov, ki so v luči narodnostnega vprašanja odločali bodočnost slovenskemu narodu, prvo tehtno in obsežnejše delo za obdobje med prvo svetovno vojno. Knjiga je razdeljena na 18 poglavij, ki obsegajo skupaj 268 strani in sloni na kritični uporabi literature, memoarskega gradiva, zlasti pa na virih. Le-te je avtor črpal v Arhivu Slovenije v Ljubljani, v Allgemeines Verwaltungsarchivu na Dunaju, v Arhivu Hrvatske v Zagrebu, Pokrajinskem arhivu v Mariboru in drugod. Poleg tega je uporabil že objavljeno arhivsko gradivo in časopisne vire, zlasti iz slovenskega meščanskega tiska pa tudi iz drugega. Morda ne bo odveč, na tem mestu omeniti, da je avtor čestokrat uporabil za svoja izvajanja prav časopisne vire, iz katerih je dobil potrebne podatke, informacije, pojasnila pa tudi odgovore na zastavljena si vprašanja.

Vsebina knjige je razdeljena na tale poglavja: Slovenci in vojna, Notranja fronta Avstrije: preganjanje Slovencev, Pobuda slovenskih liberalnih narodnjakov in njen zlom, Pobude v slovenskem katoliškem političnem taboru do vstopa Italije v vojno, V zaledju soške fronte pod pritiskom nemškega nacionalizma, V pričakovanju obnove parlamentarnega življenja, Razcepljenost v saboru, strnitev v državnem zboru in majniška deklaracija, V pričakovanju preosnove Habsburške monarhije, Začetek deklaracijskega gibanja in ljubljanska izjava, V opoziciji, Pod vplivom oktobrske revolucije, V času poskusov antante za posebni mir z Avstro-Ogrsko, Višek deklaracijskega gibanja, Slovenski socialdemokrati in gibanje za narodno samoodločbo, Deklaracijsko gibanje in londonski pakt, Slovensko ljudsko uporništvu in deklaracijsko gibanje, K lastni državnosti — ustanovitev narodnega sveta, Dvojnost 29. oktobra v Ljubljani — samoodločba in soočenje.

Obsežno delo odpira in rešuje vprašanja, kdaj in kako so se pojavile prve pobude, začetki in samo oblikovanje vseh koncepcij in političnih programov pri slovenskih strankah, ki so kazale na radikalnejšo rešitev narodnega vprašanja: z narodno samoodločbo in ustanovitvijo lastne državnosti z drugimi jugoslovanskimi narodi. Skozi prizmo političnih dogodkov in odnosov v jugoslovanskem in mednarodnem merilu analizira avtor politično dejavnost liberalne, klerikalne stranke, Jugoslovanskega kluba in učinek te dejavnosti na slovenskih in srednjeevropskih tleh. Z dokumenti in analizami na novo osvetljuje politične osebnosti: Šušteršiča, Jegliča, Kreka, Korošca in druge, njihove medsebojne odnose, ob tem pa ocenjuje tudi njihove akcije za uresničitev lastnih političnih programov. Posebej se pomudi pri socialnodemokratski stranki in njenem ideologu (do konca leta 1917), pri dr. Henriku Tumi, nato prikaže odmevnost Cankarjevih predavanj (20. aprila 1918 v Trstu, 1. junija 1918 v Ljubljani) v slovenski javnosti in akcije izvršilnega odbora JSDS pod vodstvom Antona Kristana. V zadnjih poglavjih avtor razčlenjuje deklaracijsko

gibanje in odnos avstrijske vlade do tega gibanja, dalje, deklaracijsko gibanje in politično dejavnost slovenskih strank in političnih skupin, ko so pričakovale zmago antante in s tem morebitno revizijo londonskega pakta. Nato pisec ugotavlja povezanost oziroma nepovezanost deklaracijskega gibanja s slovenskim uporništvom. Nato oriše politične dogodke, ki so privedli do ustanovitve narodnega sveta, do prekinitve vsake politične zveze z avstro-ogrsko vlado (11. oktobra 1917), do narodne manifestacije 29. oktobra v Ljubljani s spontanim Rostohárjevim nastopom in slovesno obljubo vojakov »... prisegamo zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji«. S tem pa smo seveda samo v grobem in le delno nakazali vprašanja, ki jih je avtor raziskoval. Vsekakor je potrebno poudariti, da se je Pleterski z velikim poznavanjem gradiva in obdobja lotil raziskave in strnil svoja nova spoznanja in analize v sklepe s pomočjo najnovejših prijemov in tehnične obdelave: historičnih dokumentov in z vidikov kompleksnega opazovanja družbenih pojavov. Zato je v tekstu vse polno novih razlag, spoznanj, ocen in trditev za vrsto vprašanj, političnih osebnosti, dogodkov in podobno.

Knjiga je kljub znanstvenemu tekstu pisana tekoče in zanimivo in če ji še dodamo mesto, ki ji gre v najnovejšem slovenskem zgodovinskoopisju, je vredna vse naše pozornosti.

Anka Vidovič-Miklavčič

Trieste Ottobre-Novembre 1918. Raccolta di documenti del tempo a cura di Salvatore Francesco Romano. Izd. Comitato Trieste '68, Trst 1968, zv. I., II., III., strani 167, 174, 245; 44 faksimilov, 33 fotografij.

V počastitev 50-letnice pridružitve Trsta k Italiji je poseben odbor »Comitato Trieste '68« med drugim izdal zbirko virov o prelomnih dveh mesecih pred in po razpadu avstro-ogrške monarhije. Gradivo so zbrali in uredili tržaški zgodovinarji Ennio Maserati, Roberto Meneghetti in Samo Pahor pod vodstvom predsednika tržaško-goriškega odbora za zgodovino Risorgimenta in profesorja tega predmeta na tržaški univerzi, Salvatoreja Francesca Romana.

Zbirka vsebuje 350 dokumentov ali odlomkov (tekočih števil je 284 toda k nekaterim tekstom so dodani dopolnilni viri, ne glede na čas njihovega nastanka, označeni s črkami), razvrščenih kronološko in razdeljenih v treh zvezkih. Vsak zvezek predstavlja svojo dobo: konec habsburške vladavine — Gli ultimi giorni della dominazione austriaca; medvladje — L'amministrazione provvisoria del Comitato di Salute Pubblica; začetek italijanske okupacijske oblasti — Gli inizi del Governo Militare Italiano.

V prvem zvezku so objavljeni dokumenti, ki so nastali med prvim in enajstredsetim oktobrom leta 1918. Tu najdemo zanimive polemike med privrženci različnih konceptov o bodočnosti tržaškega ozemlja, med Henrikom Tumo in Edmondom Puecherjem, med slovenskimi narodnjaki in italijanskimi socialisti. Dalje gradivo o ustanovitvi in dejavnosti slovenskega narodnega sveta v Trstu in italijanskih nacionalnih zvez, o nastopih italijanskih poslancev v dunajskem državnem zboru, o iredentistični dejavnosti begunskih organizacij v Italiji, o gospodarskih in življenjskih razmerah v Trstu neposredno pred koncem vojne. Zvezek zaključuje opis demonstracij v Trstu ob prevratu, v treh inačicah, iz nacionalističnega časopisa La Nazione, iz delavskega Il Lavo-